

A BÉKE AGRÁRSZÖVETKEZET A GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK TÜKRÉBEN
THE BÉKE AGRICULTURAL CO-OPERATIVE WITH REGARD TO ECONOMIC CHANGES

Rákos Mónika

Debreceni Egyetem, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar
Gazdasági agrármérnöki szak V. évfolyam

ÖSSZEFOGLALÁS

A Béke Agrárszövetkezet is végigjárta azt a göröngyös utat, amely a szegénységtől, a létbizonytalanságtól, a tévedésektől elvezetett a stabil gazdasági alapokig, a körültekintően tervezett, szervezett gazdálkodásig. A Béke Agrárszövetkezet fejlődése ugyanakkor sajátos, egyéni út is. A területi és létszámbeli növekedés mind az állattenyésztés, mind a növénytermesztés területén országos hírű teljesítményeket eredményezett a nyolcvanas években. Jelenleg azonban a Szövetkezet is számos problémával küzd. A vezetőség keresi a kitörési pontokat és ezekhez többek között a különböző uniós pályázati lehetőségek révén igyekszik forrásokat biztosítani.

Kulcsszavak: szövetkezet, rendszerváltás, EU-csatlakozás

ABSTRACT

The Béke Agricultural Co-operative has also passed through the heavy road which led from poverty, uncertainty and mistakes to secure economic basis, carefully planned and organized farming. At the same time the development of the Béke Agricultural Co-operative is a particularly individual way. Increase in the agricultural area and in the number of employees both in the animal husbandry and crop production resulted achievements known all over the country in the 1980s. Even so the Co-operative face several problems nowadays. The management is looking for expansion points and try to assure EU funds to these possibilities.

Keywords: co-operative, change of the regime, admission to the EU

BEVEZETÉS

A tanulmányomban a Béke Agrárszövetkezet elmúlt évtizedekbeli változásaival, sikereivel és kudarcaival foglalkozom. Alapvető célkitűzésem annak bemutatása és magyarázata, hogy a hazai mezőgazdasági szövetkezetek tömeges felmorzsolódásától eltérően, mi az oka annak, hogy a Béke Agrárszövetkezet máig fennmaradt, sőt több más szövetkezet részben vagy egészben beleolvadt.

Kutatási hipotézisemet a következőképpen fogalmazom meg: a szövetkezet, mint gazdálkodó szervezet fennmaradásának, továbbá a szövetkezeti identitás megőrzésének a sikere elsősorban a szövetkezet vezetőinek, ezen belül is az elnökök helyzetfelismerő képességének, vezetői habitusának köszönhető.

A kutatás módszertanát illetően a szövetkezet irattárában fellelhető dokumentumok feldolgozását, a szövetkezet jelenlegi elnökével készített mélyinterjúkat állítottam előtérbe. Fontos információkhoz jutottam a szövetkezet jelenlegi, valamint korábbi tagjaival és alkalmazottjaival – köztük édesapámmal és a rokonság tagjaival – folytatott számos beszélgetés során.

EREDMÉNYEK

A szövetkezet területi elhelyezkedése és ökológiai adottságai

A területek fekvése és talajtani adottságai

A Szövetkezet által művelt földterületek Hajdú-Bihar megyében találhatóak. A debreceni löszhát nyúlványain lévő területek nagyrészt jó minőségű, mély termőrétegű, közepesen kötött csernozjom, barna erdőtalaj, szolonyec és réti talajok.

Éghajlati jellemzők és időjárási viszonyok

A Béke Agrárszövetkezet területei a mezőgazdasági klímaalkalmasságot tekintve hazánk legalkalmasabb területei közé sorolhatóak. Az évi hasznos hőösszeg 3 100-3 200°C, az éves csapadékmennyiség 500-600 mm. A napsütéses órák száma 2 900, az évi átlaghőmérséklet 13,5°C. A csapadék eloszlása viszont szélsőséges.

Domborzati és hidrológiai adottságok

A területek sík fekvésűek. Nincsenek jelentősebb szintkülönbségek, kivéve a Mélyvölgy térségében fekvő táblákat, azonban ennek lejtése is csupán néhány százalék. A kedvező domborzati adottság lehetővé teszi a területek több célú kihasználását és a megfelelő természettechnológiák alkalmazását. A szövetkezet 600 ha meliorált területtel rendelkezik, melyet a Keleti-főcsatornán túli területeken létesítettek.

Környezeti állapot

Mind az állattenyésztési, mind a növénytermesztési ágazatok próbálnak megfelelni a környezetkímélő technológiák alkalmazásával az elvárásoknak. A növénytermesztésben nincsenek komoly vegyszerkorlátozások, hiszen a természetvédelmi területektől messze helyezkednek el a Szövetkezet területei. Nem jellemző az intenzív trágyázás a növénytermesztési ágazatokban. Az állattenyésztési telepek próbálnak megküzdeni a trágyakezelés problémáival, és a keletkezett trágyát az előírásoknak megfelelően felhasználni vagy tárolni. A gazdaság területei az élővilágot, a vízbázist és a talajt tekintve kevésbé érzékenyek.

A szövetkezet történetének rövid kronológiai áttekintése

A Béke Agrárszövetkezet 1955. június 27-én 39 fővel és 127 kataszteri holdon alakult Béke Mezőgazdasági Termelőszövetkezet néven. Az alapító tagok sajátjuknak tekintették a termelőszövetkezetet. Ez a gondolkodásmód kihatott a munkafegyelemre és a közös vagyon megítélésére.

Az 1955-1956-os gazdasági esztendő a közös gazdálkodás elemi feltételeinek kialakításáért folyó küzdelemmel telt. Újabb jelentős lépés a Szövetkezet életében az 1960-as év volt, amikor is az addigi földterületeiket megháromszorozták, míg a taglétszám az ötszörösére emelkedett. 1963-ban a szövetkezet élére id. Bodnár Lajos került. Az új vezetés érdeme a magas színvonalú szakmai munka, amelyet a kiváló szakembergárdával tudtak véghezvinni. Ez nagyban hozzájárult a Szövetkezet rövid időn belül elért jelentős eredményeihez.

1957 és 1971 között öt szövetkezet olvadt be a Béke Agrárszövetkezetbe, mely így jelentősen tudta növelni mind a területét, mind pedig tagjainak és alkalmazottjainak a számát.

1992. szeptember 4-én szövetkezeti formaváltozás történt és a termelőszövetkezet agrárszövetkezetté alakult. A Szövetkezet életére a kilencvenes évek bonyolult társadalmi-gazdasági viszonyai között is a növekedési, erősödési hajlandóság volt a jellemző. A rendszerváltás óta a növekedésükre az úgynevezett eszköz kivásárlás volt a jellemző.

2000-ben az igazgatóság felvetette annak a lehetőségét, hogy a szövetkezet részvénytársasággá alakuljon. Azért a részvénytársaságra esett a választás, mert a szövetkezet nagyságrendjét, a gazdálkodás volumenét tekintve más cégforma nem jöhetett szóba. Ez a társasági forma lehe-

tőséget biztosítana idegen tőke bevonására és javítani a gazdálkodás feltételeit. Az első reakciók alapján szinte mindenki az átalakulás átgondolása mellett döntött. Ez annak volt köszönhető, hogy az új pozitív lehetőségek és a fejlődés képe mindenkiben reményeket keltett. A félelem az újtól és a rossz tapasztalatoktól azonban ottmaradt az emberekben. A tagok szerint ugyanis a Szövetkezet azért tudott így megmaradni, és azért tudott ilyen eredményesen gazdálkodni, mert ebben a szövetkezetben senkit nem az vezérelt, hogy becsapja a tagságot, külön utakon járjon. Itt egyet akartak: egyben tartani a vagyont, azt gyarapítani és együtt működtetni. A fő cél a Szövetkezet tagjainak többsége számára az volt, hogy a gazdaság talpon maradjon, ezáltal a szövetkezet tagjai, dolgozói, földtulajdonosai a kölcsönös érdekek figyelembevételével boldoguljanak, megtalálják számításukat, és ennek érdekében rendelkeztek alá mindent. Végül is nem került sor a részvénytársasággá alakulásra, maradtak a szövetkezeti keretek között!

2001. év végével megkezdődött a külső üzletrészek felvásárlása az Állami Fejlesztési Bank Rt. által. A külső üzletrész-tulajdonosok természetesen szinte 100%-ban eladták tulajdonukat, ami az összes üzletrész-tőke kb. 16%-át jelentette. A második fordulóban következett a nyugdíjas tagok üzletrész-tulajdonának az eladása.

Az uniós csatlakozás a Szövetkezetnek is jelentős veszteségeket okozott, úgy, mint a magyar mezőgazdasági üzemek jelentős részének. A megváltozott körülmények (az állattenyésztési támogatások visszaesése, a Közös Piacon belüli vámok eltörlése, a gyenge minőségű, de olcsó élelmiszerek importjának viharos ütemű növekedése stb.) következtében az állattenyésztés jelentős veszteséget termelt a 2004-2006. években, ami nagyon nehéz anyagi helyzetbe hozta a Szövetkezetet. Nagyon magasak voltak a takarmányárak és nagyon alacsonyak az értékesítési átlagárak, különösen a tejnél, a húsmarhánál, a hízósertésnél és a halnál. A veszteségek ellenére a Szövetkezetnek sikerült talpon maradnia és 2008-ig az állatállomány jelentős részét megőrizni.

2006. március hónapban az ÁPV Zrt. a külső üzletrész-tulajdonosoktól, valamint a nyugdíjasoktól korábban felvásárolt 413 millió forint értékű üzletrészt térítés- és tehermentesen átadta a Szövetkezetnek, mely bevonásra került és rendkívüli eredményként jelent meg a 2006. évi mérlegben. Az üzletrészt azzal a feltétellel adták vissza a szövetkezeteknek, hogy addig maradhat a tulajdonukban, amíg szövetkezeti formában maradnak. Ezzel a Béke Agrárszövetkezet csapda helyzetbe került a gazdasági társasággá való átalakulás vonatkozásában.

Béke Agrárszövetkezet vezetősége szerint mindig tudni és merni kell újítani. Nem szabad feltenni a kezünket és feladni, ha valamilyen akadály tárul elénk. Ez a pozitív szemlélet segítette a korábbi vezetőségeket abban, hogy a nehéz időket átvészeljék. A fennmaradást nemcsak ez segítette, hanem az is, hogy mindig „több lábon” álltak. Ha az egyik ágazat veszteséges lett, akkor a többi ágazat nyeresége kompenzálta azt. Sajnos ennek a lehetősége az utóbbi időben kétségessé vált. A következőkben a termelési alapok, a kibocsátások és a gazdálkodás eredményességének alakulását mutatom be.

A termelési alapok

A földterület

A rendszerváltozást megelőzően az akkori Béke Agrárszövetkezet 8 ezer hektáron felüli területével az ország legnagyobb gazdaságai közé tartozott. A nyolcvanas évek végén használatban lévő terület nagy részét továbbra is megőrizték. 1992-ben 5 712 ha volt a használatában, ebből 4 057 ha szántó (*I. táblázat*). A Béke Agrárszövetkezet ma is az ország legnagyobb területű társas vállalkozásai közé tartozik a 6 841 ha-jával, amiből 5 679 ha szántó. Kevés nagyüzem mondhatja el magáról, hogy az 1992. évi területét több mint ezer hektárral tudta növelni. A szántóterület vetésszerkezete az állattenyésztés igényeinek van alárendelve.

Az egyéni használatban lévő szántóterületet a szövetkezet műveli meg, a szerződő tagok és alkalmazottak kívánalmainak megfelelő növényi kultúrákat termesztve ezeken a területeken.

1. táblázat: A földterület alakulása

M.e.: ha

Megnevezés	1992	1993	2000	2001	2004	2005	2006
Összes terület	5 712	6 401	7 659	7 713	7 174	7 102	6 841
Szántóterület	4 057	4 680	6 219	6 247	5 977	5 939	5 679
Közös használatban	-	-	2 262	2 081	2 446	2 439	2 460
Egyéni földhasználat	-	-	3 957	4 166	3 531	3 500	3 219

Forrás: Béke Agrárszövetkezet taggyűlési jegyzőkönyvei (1992-2007)

Foglalkoztatás

Míg a nyolcvanas évek végén mintegy 800 aktív tag és kb. 140 alkalmazott dolgozott a nagyüzemben, a folyó évben már csak 145 aktív taggal és 210 alkalmazottal számolhatott a Szövetkezet. (2. táblázat) Mindez azt jelenti, hogy a gazdaság eltartó képessége kb. a felére csökkent. A jelentős visszaesés ellenére, az országos tendenciákat tekintve ez is figyelemreméltó eredmény.

2. táblázat: A tagok és az alkalmazottak létszámának alakulása (1989-2008)

M.e.: fő

Megnevezés	1989	1990	1994	1995	2000	2001	2004	2005	2008
Tagok	1 287	1 256	1 061	1 024	863	964	839	784	383
Ebből:									
aktív tag	771	736	342	314	254	288	243	226	145
nyugdíjas tag	469	479	538	531	452	481	435	404	144
járadékos tag	47	41	23	19	6	6	4	3	-
m.viszony nélküli tag	-	-	162	152	151	189	157	151	-
Alkalmazottak	140	131	107	114	280	288	319	331	210

Forrás: Béke Agrárszövetkezet taggyűlési jegyzőkönyvei (1992-2008)

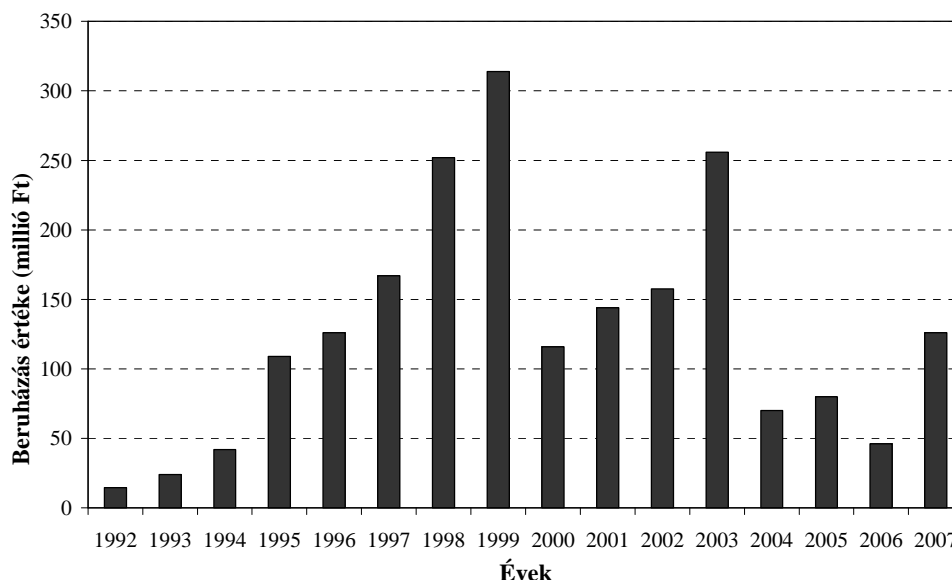
Beruházások

A kilencvenes évek elején a hazai agrártámogatási és hitelrendszer összeomlása, továbbá a tulajdoni és piaci viszonyok bizonytalansága következtében országosan is és a Szövetkezetben is a beruházások minimális mértékűek voltak. A kilencvenes évek közepétől azonban 2003-ig változó évi intenzitással növekedés indult el, melyen belül elsősorban a gépi beruházások domináltak.

Az 1. ábrából kitűnik, hogy az EU-csatlakozást követően 2004-2006 között – az országos tendenciákhoz hasonlóan – jelentős mértékben visszaesett a beruházások értéke. 2007-ben számottevő növekedés mutatkozott a korábbi évekhez képest, de ez is messze elmaradt a 2003. évi beruházási teljesítménytől.

A kibocsátások alakulása az árbevétel tükrében

A hazai mezőgazdaság termelési struktúrája a rendszerváltozást követő időszakban drámai változáson ment keresztül: a nagyüzemek árbevételében és mérleg szerinti eredményében a nyolcvanas években jelentős szerepet játszó ún. kiegészítő (nem mezőgazdasági) tevékenységek szinte teljesen kiszorultak a társas vállalkozások termelési szerkezetéből. Dolgozatom szempontjából ennek azért van nagy jelentősége, mert gyakran ezen tevékenységek nyereségéből finanszírozták a már akkor is súlyos jövedelmezőségi gondokkal küszködő állattenyésztési ágazatokat.

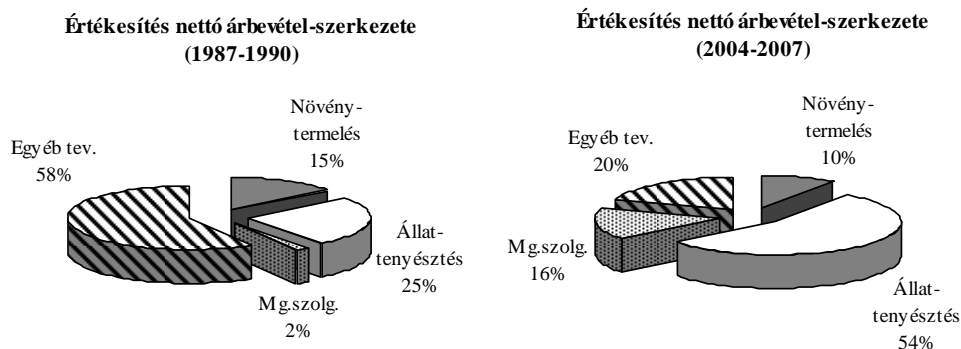

1. ábra: Az összes beruházás alakulása (1992-2007)

Forrás: Béke Agrárszövetkezet taggyűlési jegyzőkönyvei (1992-2007)

A következő diagramokból (2. ábra) három fontos következtetés vonható le:

- a növénytermesztés árbevételi aránya – az állattenyésztés szükségleteinek való alárendeltség következtében – az egész vizsgált időszakban alacsony (10% körüli) volt,
- rendkívüli mértékben csökkent a kiegészítő (egyéb) tevékenységek aránya az összes árbevételben belül,
- a nyolcvanas évek végéhez képest (25%) jelentősen megnőtt az állattenyésztésből származó árbevételek aránya (54%), ami az EU-csatlakozást követő időszakban – az országos folyamatokkal egyezően – visszaesett.

2. ábra: Az értékesítés nettó árbevétele szerkezetének alakulása a Béke Agrár-szövetkezetben

Forrás: Béke Agrárszövetkezet éves beszámolója (1990-2007)

A gazdálkodás vagyoni helyzetének és eredményességének vizsgálata

Ezen pont keretén belül a vagyonszerzés bemutatása mellett, az állattenyésztés jövedelmezőségével, továbbá a pénzügyi helyzet elemzésével foglalkozom.

A vagyonszerzés bemutatása

A vizsgált időszakban az összes vagyon folyóáron szinte töretlenül növekedett 2006-ig, amikor is a korábban az állam által felvásárolt üzletrészeket az ÁPV Rt. térítésmentesen a Szövetkezet rendelkezésére bocsátotta, azzal a feltétellel, hogy a több mint 400 millió forint értékű üzletrészt a „Fel nem osztható Szövetkezeti Alapba” kell helyezni. Az összes vagyon 2006. évi csökkenése elsősorban ennek a tranzakciónak, másodsorban pedig a tárgyi eszközök közel 300 millió forintos csökkenésének volt köszönhető.

A vizsgált időszakban jelentősen megváltozott a saját és idegen tőke (cél tartalék, kötelezettségek, passzív időbeli elhatárolások) aránya, sajnálatos módon az utóbbi javára. Az idegen tőke részaránya az EU-csatlakozás előtti 44-55%-ról 2004 után 60% fölé emelkedett. Ennek elsősorban a hitelállomány – ezen belül pedig elsősorban a rövidlejáratú hitelállomány – növekedése volt az oka.

Az állattenyésztési főágazat eredményessége

A kilencvenes évek elejétől az állattenyésztés – ezen belül a szarvasmarha-ágazat – teljesítménye fokozódó mértékben gyakorolt döntő hatást a Szövetkezet gazdálkodásának az eredményességére.

Az 1999-2000. években az állattenyésztés stabil, 300-400 millió forintos főágazati eredményt (fedezeti összeget) produkált. 2001-2003 között évről-évre csökkenő mértékű, de összességében pozitív előjelű volt az állattenyésztés teljesítménye. Az EU-csatlakozást követően azonban gyakorlatilag valamennyi állattenyésztési ágazat tartósan és nagymértékben veszteségesé vált. A fenti folyamat többféle ok következménye.

Az önköltség növekedése mellett kedvezőtlenül alakultak a mezőgazdasági árak, jelentősen növekedett a külföldi termékek konkurenciája. Az állattenyésztés árbevételén, valamint a főágazati eredményen belül a szarvasmarha-ágazat játszott, illetve játszik döntő szerepet. A szarvasmarha-ágazat eredményét 2003-tól erősen rontotta a marhahízalás növekvő vesztesége. A juh-ágazat már 1999-től, a pulykaágazat és a sertéságazat 2004-től kezdődően egyre fokozottabb mértékben veszteségesnek mutatkozott. A fentiek következtében a Szövetkezet vezetősége úgy döntött, hogy 2008-tól a hízómarha-, a pulyka- és a juh-ágazatokat felszámolja.

A pénzügyi helyzet áttekintése

A fentiekben ismertetett folyamatok mintegy megalapozták a Szövetkezet pénzügyi helyzetének jelentős romlását. A változások irányát és mértékét többféle mutatószám segítségével vizsgáltam. Ezek közül az alábbi két mutatónak tulajdonítok különös jelentőséget:

- a likviditási ráta 2000-től kezdődően folyamatosan romlott,
- hasonló tendencia mutatkozott az eladósodottsági mutató tekintetében is.

A fenti mutatók kedvezőtlen alakulásában elsősorban két tényező játszott kiemelkedő szerepet:

- a követelések állományának és azok átfutási idejének jelentős növekedése, különösen a 2004-2005. években,
- továbbá a rövidlejáratú kötelezettségek erőteljes növekedése.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A hazai mezőgazdaság rendszerváltozást követő társadalmi-gazdasági változásainak az egyik legfontosabb tanulsága, hogy a megváltozott körülmények a mezőgazdasági szövetkezetek marginalizációjához vezettek. Az EU-csatlakozás a magyar mezőgazdaságra pozitív és negatív hatást egyaránt gyakorolt, az eddigi egyenleg azonban inkább negatív előjelű.

A Béke Agrárszövetkezet 1963-1989 között a magas szintű szakmai munka és innovációs készség mellett, sikeres expanziós politikát folytatott, beleértve több szövetkezet beolvasztását is. Az országos tendenciákkal szemben a Szövetkezet gazdálkodása 1993-tól az egész évtized folyamán nyereséges volt, az állattenyésztési ágazat lendületes fejlesztése mellett. A vezetést azonban felkészületlenül érték az EU-csatlakozás utáni változások, különös tekintettel az állattenyésztést diszkrimináló Közös Agrárpolitikára.

Kutatási hipotézisemet, mely szerint a szövetkezet, mind gazdálkodó szervezet fennmaradásának, továbbá a szövetkezeti identitás megőrzésének a sikere elsősorban a szövetkezet vezetőinek, ezen belül is az elnökök helyzetfelismerő képességének, vezetői habitusának köszönhető, csak részben sikerült bizonyítani. Id. Bodnár Lajos és Kutassy Sándor elnökök vezetésével a Szövetkezet dinamikusan fejlődött a mezőgazdaság ún. szocialista átszervezését követő évtizedekben, illetve a rendszerváltozást követő igen nehéz időszakban. Az EU-csatlakozás utáni mezőgazdasági támogatási rendszer a szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó közép- és nagyüzemek számára előnyös feltételeket biztosít, az állattenyésztési profilú gazdaságok számára azonban a csatlakozás előtti időszakhoz képest hátrányos helyzet alakult ki. A Szövetkezet akkori vezetősége nem ismerte fel azt a veszélyt, hogy a Közös Agrárpolitika az erősen állattenyésztésre specializálódott gazdaságok számára súlyos megpróbáltatásokat fog hozni. Ugyanakkor meg kívánom jegyezni, hogy a helyzetfelismerés és a nagyobb körütekintés a 2004-2007 közötti időszak gazdálkodási eredményességének a romlását mérsékelhette volna, de annak megakadályozására a megváltozott feltételek között kevés esély kínálkozott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

(1) Béke Agrárszövetkezet taggyűlési jegyzőkönyvei 1992-2008 (2) Béke Agrárszövetkezet éves beszámolója 1990-2008 (3) Béke Agrárszövetkezet (2005): Béke Agrárszövetkezet Hajdúböszörmény „Akkor és most” 1955-2005 (4) Interjúk ifj. Bodnár Lajossal, Feketéné Drén Zsuzsával, Rákos Antallal (5) Poór J. (é.n.): A Hajdúböszörményi Béke Termelőszövetkezet története. Statisztikai Kiadó Vállalat

